

Радивоје М. Младеновић*
Филолошко-уметнички факултет у Крагујевцу**

ПОСЛЕДИЦЕ МЕЂУЈЕЗИЧКОГ КОНТАКТА НА ФОНОЛОШКО-ФОНЕТСКОМ ПЛАНУ У СРПСКИМ ГОВОРИМА ЈУГОЗАПАДНОГ ДЕЛА КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Ареал који се разматра припада области вишевековне етнобиолошке симбиозе, најпре ране словенско-романске, у касном средњем веку и словенско-турске и словенско-албанске у каснијим вековима. Миграције сточарског становништва из области јужно од Шар-планине, посебно из западне Македоније, доносиле су словенске дијалекатске системе који су претрпели знатнији утицај несловенских идиома. Померање српског становништва из северне Албаније крајем XVII века, пре свега у јужну Метохију, донело је српске идиоме са знатнијим албанским упливом.

Измене су најобухватније у јужнометохијским призренско-јужноморавским говорима због српско-албанског контакта, посебно интензивног после краја XVII века, када је дошло до померања српског становништва према северу и насељавања области албанскофонном популацијом.

Миксоглотија и интензитет контаката различитих фонолошких система имао је за последицу измене како у прозодијском систему и инвентару фонолошких јединица тако и у померањима у акустичко-артикулационим својствима појединих фонема у словенским идиомима.

Утицаји несловенских фонолошких система огледају се у следећем: а) развијање акцента без фонолошких обележја, б) опстанак фонеме полугласничке вредности, в) склоност ка редуковању пуних вокала (*знџм*), г) јачање полугласничког призвука испред /р/ вокалног, са факултативним развијањем двофонемске групе /ѐр/ (*ѐрђаво*), д) смањење палаталности предњонепчаних сонаната (љ, њ > л', н'), ђ) присуство дистрибуционог ограничења о немогућности група /ли, ле/, које се

* radivoje.mladenovic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта Министарства просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије „Дијалектолошка истраживања српског језичког простора” (број 178020).

рализују као /л'и, л'е/, е) неутрализација опозиције по палаталности африката и свођење на појединачне јединице са развијањем балканске опозиције по звучности (ћ, њ, ч, ц > ч/ћ, ц/њ).

Кључне речи: српски говори, југозападни део Косова и Метохије, међујезички контакт, фонетско-фонолошки план.

УВОД

1. Овим прилогом обухваћени су српски говори северног дела Шар-планине, затим говори јужне Метохије и јужног Косова. Природа ивичне области, у којој се сусрећу два дијалекатска комплекса – српски и македонски, уз присуство несловенских идиома – утицала је на изразито дијалекатско раслојавање српских идиома¹.

Ареал који се посматра припада области вишевековне етнобиолошке симбиозе, најпре ране словенско-романске, о чему сведоче очувани трагови романске присутности у топонимији и антропонимији у словенским областима, пре свега на Шар-планини (Младеновић 2006), али и околним областима².

У касном средњем веку дошло је и до интензивног српско-турског контакта, посебно у градским насељима (Реметић 1996: 335), а овакав контакт био је најинтензивнији у лексички³. Од краја XVII в. остварен је и интензиван српско-албански контакт, посебно у руралним и пашњачким областима.

За говоре анализираних зоне од највећег значаја су миграције сточарског славофоног становништва из западне, северозападне и северне Македоније, са којима су стизали словенски идиоми настали у другачијим условима од оних у југозападном делу Косова и Метохије. Овакав адстратни слој унеколико је удаљио релативно сродне говоре северног и јужног дела Косовске и Метохијске котлине, унесећи у српске говоре изразитије балканистичке црте. Ови идиоми су у говоре југозападног дела Косова и Метохије у различитим нивоима језичке структуре донели

¹ Више о дијалекатском раслојавању и разлозима оваког раслојавања на југозападу Косова и Метохије в. у Павловић 1939: 3–16, 1970: 5–9, Младеновић 2004, 2012, 2013: 405–413, 2013а, 2015, 2016.

² О присутности влашког становништва у Бањском, Дечанском и Призренском властелинству у XIV в. Грковић 1983, 1986, Пешикан 1983, 1984, 1986.

³ Радови Тање Милосављевић о лексички српског призренског говора сведоче о снажном продору турцизама у лексички систем српског говора (Милосављевић 2014, 2015, 2015а, 2016).

особине несвојствене словенском и општесрпском развиту, а чије је извориште у контактним несловенским језицима. Утицаји се учлавају пре свега у (морфо)синтакси⁴ и фонолошко-фонетском систему, док у морфологији има мало непосредних преузимања, осим ако се склоност ка анализициму не посматра као преузимање балканистичког модела⁵. Одређене иновације у морфолошко-фонетском систему, међутим, и то пре свега тенденција ка неутрализацији множинске моције рода, особине карактеристичне за највећи део говора анализиране зоне, стигла је у говоре југозападног дела Косова и Метохије као готова балканистичка иновација из македонског правца⁶, потпомогнута непосредним српско-несловенским контактом.

Неке особине балканистичког типа у говоре дијалекатске области која се посматра стигле су као готове иновације из македонских говора, који спадају у изразито балканизовану словенску зону. Граничне македонске области карактеристичне су управо по изразитом словенско-романско-албанском етнојезичком преплитању⁷.

1.1. Обим балканистичких иновација у фонолошко-фонетском сегменту неједнак је у појединим говорима југозападног дела Косова и Метохије. Измене су најобухватније у јужнометохијским призренско-јужноморавским говорима због српско-албанског контакта, посебно интензивног после краја XVII века, када је дошло до померања српског становништва према северу и насељавања области албанофоном популацијом. Српско-албански језички контакт оствариван је кроз миксоглотију, и то пре свега у руралним срединама, пошто је у градским срединама изразито доминирао турски језик, који исламизовано становништво различитог етнојезичког порекла прихвата као свој и једини језик, интегришући се тако у турски етнојезички идентитет. Хришћанско градско становништво српског, албанског или цинцарског

⁴ Балканистичким преобликовањима у (морфо)синтакси, говори анализиране зоне представљају ареал најизразитије балканизације у оквиру српске дијалекатске области. О (морфо)синтаксичким балканизацијама у српским говорима југозападног дела Косова и Метохије расправља се у низу радова Р. Младеновића (Младеновић 2011, 2012а, 2013б, 2014, 2014а, 2015а).

⁵ Говори обухваћени овим истраживањем захваћени су анализацијом, уз напомену да је опстанак флексије највећи у овим призренско-тимочке дијалектске области. На ближу везу са косовско-ресавским говорима упућује низ заједничких иновација у именској и глаголској флексији (Младеновић 2016: 133, 139–140).

⁶ Детаљније о неутрализацији множинске моције и множинском синкретизму в. у Младеновић 2010:195–197.

⁷ Више о овоме в. у Реметић 1997, 2000, 2013, Милорадовић 2015.

порекла често постаје билингвално, са турским као секундарним али престижним језиком, са свим последицама које билингвизам и престижни статус турског језика доноси.

Оно што се најчешће превиђа је да је у суседним областима Албаније, живело и мањинско неалбанизовано српско становништво, које се у миграционим кретањима из северне Албаније ка Метохији крајем XVII и каснијим вековима, померало заједно са Албанцима. Процент овог српског становништва, посебно у неким метохијским насељима није занемарљив (Селишчев 1931, Радовановић 1965: 300, Младеновић 2004: 212). На формирање актуелних српских говора југозападног дела Косова и Метохије, посебно у јужној Метохији, утицало је и ово становништво пошто је донело дијалекатски систем који је већ био натруњен знатнијим албанским утицајем због мањинског положаја унутар доминантно албанске популације. У Косовској котлини српског становништва овога порекла нема у већем броју, па у овој чињеници, између осталог, треба тражити објашњење о присуству / одсуству и снази појединих иновација несловенског порекла у појединим говорима југозападног дела Косова и Метохије.

Рано успостављена српско-албанска етнојезичка граница на Косову и Метохији, већим делом опстаје и после формирања Отоманске државе у XV веку. Ова граница у Метохији била је Бели Дрим: источно од ове реке налазила су се искључиво или претежно српска, западно искључиво или претежно албанска насеља. Протоком времена експанзијом албанофоне популације на територију источно од Белога Дрима помера се и етнојезички састав становништва. После најновијег изгона српског становништва са Косова и Метохије 1999. године број носилаца српских дијалеката на југозападу Косова и Метохије знатно је смањен.

После ојачаног присуства албанофоне популације и привилегованог статуса Албанаца муслимана, део Срба прелази на ислам и албанизује се, део прилази албанским фисовима. Иако остаје у православном хришћанству, ово становништво постаје билингвално и прихвата део албанских етнографских обележја, чиме се утире пут ка двоструком идентитету (Радовановић 1965: 292–302, Младеновић 2005: 70). Етнобиолошки процеси приближавања албанофоној муслиманској популацији изразитије је у Метохијској него у Косовској котлини. Ови етнобиолошки процеси јасно се рефлектују на обим албанског утицаја на српске говоре: утицаји су најснажнији у насељима уз Бели Дрим, у подримском говору, док су такви утицаји слабији у косовским говорима, до чије је територије албанско становништво стизало у мањем броју.

1.2. Миксоглотија и интензитет контаката различитих фонолошких система имао је за последицу измене како у инвентару фонолошких јединица тако и у померањима у акустичко-артикулационим својствима појединих фонема у словенским идиомима. Овакав контакт, даље, утицао је на то да наслеђени словенски прозодијски систем граматичког типа буде замењен новим аналитичким системом без фонолошких обележја.

1.3. Несловенским утицајима сматрају се иновације које одударају од општерспског језичког развитка, а које имају паралела у несловенским балканским језичким структурама, са којима је српско становништво југозападног дела Косова и Метохије у процесу настанка актуелних српских идиома било у контакту. На присуство појединих иновација на фонетско-фонолошком плану, међутим, не утиче искључиво српско-несловенски контакт, већ је од значаја и функционални набој појединих фонема, али и интензитет контаката. Ова чињеница објашњава неутралисање опозиције по палаталности африката у већини говора југозападног дела Косова и Метохије, пошто је њихов фонолошки набој слаб или га нема. Са друге стране, међутим, балканистичка иновација смањења палаталности предњонепчаних сонаната /њ, њ/ знатно је веће снаге у јужнометохијском делу управо због интензитета миксоглотије, док је у косовским говорима палаталност ових сонаната стабилнија, између осталог и због њиховог јаког фонолошког набоја и слабијег присуства несловенских идиома.

БАЛКАНИСТИЧКЕ ИНОВАЦИЈЕ НА ФОНЕТСКО-ФОНОЛОШКОМ ПЛАНУ

2. Граматички акценат замењен је неграматичким експираторним акцентом парадигматског или ритамског типа, тако да је акценатски систем доживео аналитизацију са смањењем или брисањем његове граматичке функције. Аналитизација није до краја спроведена у говорима са парадигматским акцентом у јужној Метохији и јужном Косову, пошто је још присутно слабо функционално оптерећење места акцента (Реметић 1996: 349–350, Младеновић 2006а: 271–272, 2013: 27)⁸.

У највећем делу метохијско-косовских призренско-јужноморавских говора оформљен је парадигматски акценат

⁸ Место акцента има функционално оптерећење у пару *старејзи* (Дјд. придева ж. р. јд. *стара*) : *старејзи* (Дјд. ж. р. компаратива *стареја*); разликује личне заменице (*она, оно, они, оне*) од показних заменица (*она, оно, оне*) и речце за допуштање (*оно*); фонолошки је оптерећено у разликовању облика презента, аориста и императива, са тежњом да се акценат аориста веже за иницијални односно финални слог.

променљивих речи, у коме се место акцента фиксира за исти слог у парадигми – за финални слог граматичке основе (*сѝн – синóв-и – синóв-има – синóв-ско*) или за слог коренске морфеме (*сѝн – сѝн-ови – сѝн-овима – сѝн-офско*)⁹. На непроменљивим речима акценат се фиксира за затворену ултиму или пенултиму уколико прилог има отворену ултиму (*овдѝк : овдѝка*), чиме се такође и ова скупина интегрише у парадигматски акценат морфолошки мотивисан. Овакав акценат, који је само међуетапа између граматичког и ритамског акцента, обележје је и говора северне Македоније призренско-јужноморавског типа, али и других централних и јужних области Македоније, а карактерише и северногрчки тесалијски дијалекат¹⁰.

Ритамски антепенултимски (сретечки, горански, подгорански говор) (Павловић 1939: 144-154, Младеновић 2001: 79, 2004: 221) или пенултимски акценат (сиринићи, подгорски¹¹), као последња етапа анализације прозодијског система, обележје је српских говора на Шар-планини и подбрђу Шар-планине. Ови говори су најсевернија тачка словенске зоне са ритамским акцентом, развијеним у западномакедонским и делу северномакедонских говора.

3. Опстанак вокалске фонеме полугласничке вредности (*сѝн, дѝнѝс, кѝд*) у говорима призренско-тимочке дијалекатске области обично се објашњава периферним положајем ове области у односу на изогласно огњиште замене полугласника вокалом /a/. Иако нема сумње да је периферни положај могао утицати на изостанак супституције, чињеница да највећи део контактних несловенских говора са експираторним акцентом има управо полугласник карактеристичан за говоре призренско-тимочке зоне¹², у којима је славизација романизованог супстратног слоја и била најобухватнија, па је опстанак полугласника несумњиво био подржан и контактним вокализмима.

Број лексема с полугласником у овим говорима обogaћен је и контактом са турским језиком кроз позајмљивање лексике, али и кроз билингвизам у неким градским срединама. Турски вокал напрегнуте артикулације, иначе сличан српском полугласнику, утицао је на то да се у процесу адаптације турцизама у говорима југозападног дела Косова и Метохије сачува и полугласник.

⁹ Више о овом типу акцента в. у Младеновић 2006а, 2016а.

¹⁰ О балканистичком пореклу и ареалу оваквог акцента в. у Младеновић 2016а.

¹¹ О пореклу пенултимског ритамског акцента у призренско-јужноморавским говорима Сиринића и Призренског Подгора в. у Младеновић 2016б: 72–73.

¹² На овакво објашњење упућује П. Асенова (Асенова 2002: 28–30).

3.1. На ширем простору језика и говора Балканског језичког савеза у одређеним позицијама, пре свега у контакту са назалима и плозивима, вокали су подложни редуковању артикулације, често до потпуне полугласности (Конески 1966: 37, Асенова 2002: 30–32, Младеновић 2001: 109–111). Обим овакве редукције није велики ни у једном говору југозападног дела Косова и Метохије. Највише је потврда у горанском говору, што је и разумљиво због његове блискости са западномакедонским залеђем (Младеновић 2001: 109–111). У оквиру призренско-јужноморавских говора више је потврда са полугласником у јужној Метохији и Сиринићу (*знám, снáга, мáтка*).

Распоред говора са редуковањем пуних вокала у полугласничку фонему у словенским балканским идиомима упућује на њено страно порекло. У срединама интензивније вишејезичности, какав је македонски дијалекатски простор, редукција је обухватнија, у срединама мање израженог контакта, какви су идиоми српског дијалекатског простора, оваква редукција је мањег обима, а захвата и мањи број говора (Младеновић 2001: 109).

3.2. У говорима градских насеља јужне Метохије – Ђаковице, Призрена и Ораховца¹³ потврђен је у мањем броју турцизама вокал /ü/ (*дijме, миjде*), фонема преузета из турског фонолошког система позајмљивањем изворног лика лексема у билингвалној ситуацији. Пошто су обичнији примери са српском адаптацијом (*дугме, мижде*), у питању је цитирање изворног лика, што унеколико оспорава фонолошки статус ове фонеме у српским јужнометохијским говорима. Ова фонема потврђена је у градским говорима, у којима је утицај турског језика на српске говоре и најинтензивнији. Чињеница да није обележје говора руралних насеља, у којима је контакт са албанским језиком био и најинтензивнији, оправдава закључак да је у питању позајмљивање фонеме остварено непосредним контактом са турским језиком, а не посредством албанског језика у чијем се фонолошком систему налази слична вокалска јединица¹⁴. Да је албански језик био посредник, било би и лексема са овом фонемом преузетом из албанског лексичког фонда.

¹³ Стевановић 1950: 36, Ивић – Реметић 1981: 579, Реметић 1996: 366–367, Младеновић 2004: 222.

¹⁴ Уп. са објашњењем В. Станишића о албанском језику као посреднику за преузимање турцизама са /ü/ (Станишић 1995: 52).

3.3. Пошто контактни несловенски идиоми не знају за /р/ вокално, у срединама у којима је српско-несловенски контакт интензивнији, уочава се јачање полугласничког призвука, који је и иначе носилац слоговности вокалног /р/, али и тежња ка декомпозицији јачањем оваквог призвука. Јачање полугласничке компоненте, са факултативним развијањем двофонемске групе /ѐр/ (*ѐрђаво*) изразитије је у јужнометохијским говорима, где је српско-несловенски контакт био интензивнији, док је у косовским говорима, али и говорима на северном делу Шар-планине полугласнички призвук слабији¹⁵, осим у ретким примерима у горанском говору, у коме је посведочена и декомпозиција (Младеновић 2001: 126). Декомпозиције /р/ вокалног у највећем делу области нема, осим факултативно у подримском говору, у коме због свог лингвогеографског положаја и вековне близине албанске етнојезичке територије западно од Белога Дрима има у већем броју и примера типа *цѐрно* (Младеновић 2004: 222–223).

3.4. Оно што северношарпланински сиринићки говор¹⁶ издваја из осталих говора анализираних зоне је склоност ка дифтонгизацији, у којој је неслоготворна компонента у другом делу дифтонга /ʎ/, које је по пореклу или из вокалских секвенци /вокал + у/ (*бѐгшʎ*, *ѐмошʎ*), или из секвенце /вокал + л на крају слога/ (*дошшʎ*, *кошшʎ*), или из секвенце /о + в/ (*ошца*, *ошде*) (Младеновић 2016б: 74–75). Другу скупину са дифтонгизацијом чине случајеви када се после губитка /в/ у интервокалном положају /и/ нашло на другој позицији у вокалској секвенци (*напрајла*, *ластајца*; поред *напрајла*, *ластајца*). Сама тенденција ка дифтонгизацији траг је романског супстрата у овом говору, о чему сведоче бројни топоними али и проепоними романског типа у Сиринићу (Младеновић 2006). На супстратно романско порекло склоности ка дифтонгизацији у сиринићком говору упућује слична ситуација у арумунском фершеротском, у коме се у истим условима јавља неслоговно /ц/ као позициони алофон /л/ и /у/, а неслоговно /и/ јавља када се овај вокал нађе као други у вокалској секвенци (Марковић 2007: 16)¹⁷. Слична особина констатује се и у неким северномакедонским и полошким говорима.

¹⁵ Павловић 1939: 68–72, Реметић 1996: 375–376, Младеновић 2001: 126–129, 2004: 222–223, 2013: 94–96.

¹⁶ О лингвогеографском положају и дијалекатској индивидуалности сиринићког говора в. Младеновић 2016б.

¹⁷ О дифтонзима у арумунским говорима в. Марковић 2007: 22–23, Vlahu 1993: 7, Caragiui Marioteanu 1975: 228–229.

4. Маркантна иновација, чије је упориште у несловенском окружењу, али посредно и утицајима македонских говора у којима је словенско-несловенски контакт радикалнији него у српским идиомима, свакако је преобликовање у правцу балканистичког смањења палаталности предњонепчаних сонаната /љ/ и /њ/. Обим смањења палаталности различит је у различитим говорима југозападног дела Косова и Метохије, а у непосредној је вези са интензитетом контакта са албанским и турским језиком. Смањење палаталности највеће је у јужнометохијским говорима и горанском и подгоранском говору (Стевановић 1950: 66–70, Реметић 1996: 411–419, Младеновић 2004: 224–225, 2010а: 218–224, 2016а: 137–138), палатална природа се боље чува у косовским говорима, иако је и овде нападнута, посебно у јужнијем делу (Младеновић 2013: 107–113), релативно се добро чува у сиринићком (Младеновић 2016б: 77–78) и сретечком говору (Младеновић 2004: 224). Смањење палаталности предњонепчаних сонаната највише је одмакло у горанском и подгоранском говору (Младеновић 2001: 189–192, 200–205; 2005: 73), идиомима под знатнијим западномакедонским утицајем.

Депалатализација /љ/ није потврђена ни у једном говору. У говорима са смањењем палаталности артикулација флукутира, са знатном присутношћу алвеопалаталног /лʲ/.

Артикулација /њ/, такође, флукутира, а ареал слабљења /чувања палаталности корелативан је са судбином /љ/. Забележени су и ретки примери депалатализације у примерима тупа *негова*, најчешће у горанском говору, са slabим траговима у јужној Метохији.

Сусрет двеју тенденција – српског палаталног сонанта /њ/ и алвеопалаталног назалног сонанта /нʲ/ – у северношарпланинском горанском говору (Младеновић 2001: 229–231) и јужнометохијским говорима (Реметић 1996: 417, Младеновић 2010а: 220–223), сузио је присуство /њ/ и кроз замену /њ/ групом /јнʲ/ односно /јн/ (*игрд'н'е* / *игрд'јне*) као тежњи да се очува палаталност. Ова појава, иначе карактеристична је за шири балканословенски ареал који почиње на југу, у македонским говорима, а завршава се у јужнометохијским призренско-јужноморавским говорима¹⁸. Слабији контакт са несловенским фонтетско-фонолошким системом у Косовској котлини и источном делу северног дела Шар-планине учинили су да су у говорима оформљеним на овој територији примери типа *којн'и* ретки или их нема, пошто је палатална природа /њ/ знатно стабилнија него у јужнометохијском делу.

¹⁸ О словенском ареалу особине и разлозима антиципацијске палаталности в. у Младеновић 2010а: 218–223.

У вези са слабљењем палаталности /љ/ је и дистрибуционо ограничење о немогућности група /ли, ле/, које се рализују као /л'и, л'е/ односно /љи, ље/, са вредностима латерала који флукутира. У овим говорима приближавају се и изједначавају артикулационо-акустичке вредности ранијег етимолошког /љ/ са новим умекшаним латералом, са тенденцијом уопштавања алвеоларног палаталног /л'/ . Умекшавање латерала /л/ доследно је у горанском и подгоранском говору и свим јужнометохијским говорима, мање је снаге у осталом делу анализираних области¹⁹. Овакав распоред преосмишљавања односа међу латералима очигледно упућује на степен српско-албанског контакта²⁰.

4.1. Балканистичка замена опозиције по палаталности опозицијом по звучности у паровима предњонепчаних африката, са свођењем шесточланог система африката на четворочлани²¹ (ц : s, њ/ч'/ч : њ/ц'/ц) захватила је највећи део говора анализираних зона – све јужнометохијске (Стевановић 1950: 71–72, Реметић 1996: 407–411, Младеновић 2004: 224, 2007: 256, 259) и јужнокосовске говоре (Младеновић 2013: 96–98). Неутрализација парова африката захватила је и говоре централног Косова, с напоменом да у неким севернијим пунктовима опозиција опстаје²². Иако артикулација африката флукутира, уочено је да у зони интензивнијег српско-албанског контакта доминирају африкете блиске /њ, њ/, како је у ђаковачком и подримском говору, док је у призренском градском говору, у говору Призренског Подгора, затим у косовским говорима (Младеновић 2013: 97), основна вредност предњонепчаних африката /ч', ц'/ . Оваква дистрибуција вредности сведених африката у овој зони упућује на значај контакта са албанским системом африката /= њ, њ/, односно турским системом /= ч', ц'/ . За актуелни систем

¹⁹ У јужнокосовском говору групе /ли, ле/ углавном остају стабилне (Младеновић 2013: 113). У јањевском говору, међутим, оне су замењене групама /љи, ље/ (Павловић 1970: 18–19). Друга грађа из централнокосовских говора упућује на чување латерала, али и на његово приближавање /л' / љ/ у неким говорима (Младеновић 2013: 112. В. овде и наведену литературу о централнокосовским говорима).

²⁰ О значају контакта са албанским језиком за смањење палаталности /њ, љ/ в. Станишић 1995: 50–51.

²¹ О значају језичког контакта за судбину артикулационо-акустичких својстава предњонепчаних африката и слабом функционалном набоју као предуслову за приближавање сродних гласова у зонама српско-албанског и српско-турског контакта в. у Младеновић 2007: 250–252

²² Преглед досадашњих података о судбини предњонепчаних африката у призренско-јужноморавским говорима Косовске котлине в. у Младеновић 2013: 96–97 (напомене 86–89).

предњонепчаних африката у зонама српско-албанског²³ и српско-турског контакта, поред контакта за језицима који знају за опозицију африката по звучности али не и за опозицију по палаталности, за свођење парова африката на појединачне јединице од значаја су и два унутарсистемска разлога: артикулационо-акустичка блискост предњонепчаних африката и слаб функционални набој као предуслов за приближавање сродних гласова и фонолошку неутрализацију (Младеновић 2007: 250–252).

4.1.1. У трима говорима на Шар-планини – горанском, сретечком и сиринићком, на први поглед опстаје шесточлани систем африката. Чињеница, међутим, да се /ħ, ħ/ у овим говорима претежно артикулишу са смањеном фрикативношћу, чиме се ови гласови удаљавају артикулационо-акустичким својствима од опозиције по палаталности с африкатама /ч, ц/, сугерише да у фонолошком систему ових говора заправо функционише опозиција по палаталности денталних експлозивних сугласника /т : т', д : д'/. Слабија фрикативност тј. присуство /т', д'/ подржано је свакако опозицијом експлозивних /к : к', г : г'/ у оближњим македонским говорима²⁴, укључујући и оне сродне призренско-јужноморавским (Видоески 1954: 201–202; 1962: 71–7), али је могућ и утицај влашког супстрата у овој пашњачкој области²⁵. На сусрет српских предњонепчаних палаталних африката и експлозивних палаталних денталних сугласника упућује антиципацијска палаталност испред /ħ, ħ/, карактеристична пре свега за сиринићки говор (*срѣћа, шећер, нећу, мећа, одђу*), али са слабијом присутношћу и у горанском, још ређе у сретечком²⁶.

У свим говорима анализираних зоне потврђено је присуство денталног африкатског пара /ц : с/. Нема никаквих дилема да је звучни корелат преузет контактом на несловенским фонолошким системима, пошто се /с/ среће у оним позицијама у којима се и иначе среће у другим језицима и дијалектима Балканског језичког савеза.

²³ О значају контакта северноалбанског дијалекта са српским говорима за развијање предњонепчаних африката у албанском гегијском дијалекту, затим о судбини ових африката у зонама српско-албанског контакта в. у Станишић 2004: 111–113.

²⁴ О овом питању детаљно се расправља у Младеновић 2007.

²⁵ О опозицији денталних /т : т', д : д'/ у арумунским говорима в. у Caragiu Marioteanu 1975: 229.

²⁶ Више о антиципацијској палаталности у примерима типа *нећу, мећа* в. у Младеновић 2010а: 225–230.

Литература

- Асенова, 2002: П. Асенова, *Балканско езикознанине – основни проблеми на балканския езиков союз*. Велико Търново: Faber.
- Видоески, 1954: Б. Видоески: Северните говори. У: Божидар Видоески, *Дијалектите на македонскиот јазик. Том 2*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите, 1999, 159–240.
- Видоески, 1962: Б. Видоески, *Кумановскиот говор*. Скопје: Институт за македонски јазик.
- Грковић, 1983: М. Грковић, *Имена у дечанским хрисовуљама*. Нови Сад: Филозофски факултет у Новом Саду, Институт за јужнословенске језике.
- Грковић, 1986: М. Грковић, *Речник имена Бањског, Дечанског и Призренског властелинства у XIV веку*. Београд: Народна књига.
- Ивић – Реметић, 1981: Р. Ivić i S. Remetić. Orahovac. *Fonološki opisi srpskohrvatskih/hrvatskosrpskih, slovenskih i makedonskih govora obuhvaćenih Opšteslovenskim lingvističkim atlasom*. Sarajevo: Posebna izdanja ANUBiH, knj. LV, 579–585.
- Конески, 1966: Б. Конески, *Историја македонског језика*. Београд: Просвета – Кочо Рацин.
- Марковиќ, 2007: М. Марковиќ, *Ароманскиот и македонскиот говор од Охридско-струшки регион во балканскиот контекст*. Скопје: Македонска академија на науките и уметностите.
- Милорадовић, 2015: С. Милорадовић, Српски периферни говори – међујезички утицаји и балканистички процеси. *Исходишта 1*. Темишвар: Савез Срба у Румунији, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 267–279.
- Милосављевић, 2014: Т. Милосављевић, Метафоричка номинација човека у српском призренском говору. *Вишезначност у језику, књ. 1* (Зборник радова са VIII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу 25–26. X 2013). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 229–239.
- Милосављевић, 2015: Т. Милосављевић, Лексичко-семантичка група именица са хиперсемом 'осећање' у српском призренском говору. *Путевима српских идиома*. Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 151–170.
- Милосављевић, 2015а: Т. Милосављевић, Лексика заната у српском говору Призрена. *Традиционална естетска култура VIII: Занат*. Београд – Ниш: Центар за научноистраживачки рад САНУ и Универзитета у Нишу и Факултет уметности у Нишу, 189–205.
- Милосављевић, 2016: Т. Милосављевић, Једно поређење фонда турцизама у нишком крају са стањем у српском говору Призрена. *Годишњак за српски језик, Година XXVII, бр. 14*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 175–182.
- Младеновић, 2001: Р. Младеновић, Говор шарпланинске жупе Гора. *Српски дијалектолошки зборник XLVIII*. Београд: Српска академија наука и уметности – Институт за српски језик, 1–606.

- Младеновић, 2004: Р. Младеновић, Дијалекатска диференцијација српских говора на југозападу Косова и Метохије. *Зборник радова са Међународног научног скупа „Живот и дело академика Павла Ивића“*. Суботица: Градска библиотека · Београд: Српска академија наука и уметности · Нови Сад: Филозофски факултет · Београд: Народна библиотека Србије · Нови Сад: Матица српска · Београд: Институт за српски језик САНУ, 209–249.
- Младеновић, 2005: Р. Младенович, Говори трех мусульманских славянских этнокультурных групп на југо-западе Косово и Метохии. *Материјалы Международной научной конференции (Санкт-Петербург, 11–12 июня 2004 г.)*: Санкт-Петербург – Мюнхен: Biblion Verlag, 52–82.
- Младеновић, 2006: Р. Младеновић, Романски трагови у ономастици северношарпланинских говора. *Probleme de filologie slava – Вопросы славянской филологии – Проблеми словенске филологије XIV*. Timișoara: Universitatea de vest din Timișoara, Facultatea de litere, istorie și teologie, Catedra de limbi și literaturi slave, 99–116.
- Младеновић, 2006а: Р. Младеновић, Прозодијски системи у српским говорима на југозападу Косова и Метохије. *Годишњак за српски језик и књижевност. Година XX, број 8*. Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 267–290.
- Младеновић, 2007: Р. Младеновић, Судбина африката на југозападу Косова и Метохије у светлу балканске језичке интерференције. *Probleme de filologie slava – Вопросы славянской филологии – Проблеми словенске филологије XV*. Timișoara: Universitatea de vest din Timișoara, Facultatea de litere, istorie și teologie, Catedra de limbi și literaturi slave, 249–263.
- Младеновић, 2010: Р. Младеновић, *Заменице у говорима југозападног дела Косова и Метохије*. Монографије 12. Београд : Институт за српски језик Српске академије наука и уметности, 1–472.
- Младеновић, 2010а: Р. Младеновић, Антиципацијска палаталност у светлу балканистичког смањења палаталности. *Језички систем и употреба језика*. (Зборник радова са међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (30–32. X 2009). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 211–234.
- Младеновић, 2011: Р. Младеновић. Морфолошка и синтаксичка плурализација збирних именица и неких заменица у говорима југозападног дела Косова и Метохије. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику LIV/1*. Нови Сад: Матица српска, 205–226.
- Младеновић, 2012: Р. Младеновић, Подгорански – један мешавински горанско-јужнометохијски Говор. *Време и историја в славянските езици, литератури и култури. Сборник с доклади от Единадесетите национални славистични четения 19–21 април 2012, Том I – Езикознание*. Софија: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“, 301–314.
- Младеновић, 2012а: Р. Младеновић, Пасивне конструкције метохијско-косовских говора призренско-јужноморавског типа. *Зборник Матице*

- српске за филологију и лингвистику* LV/2. Нови Сад: Матица српска, 153–167.
- Младеновић, 2013: Р. Младеновић, *Говор јужнокосовског села Гатње*. Монографије 18. Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Младеновић, 2013а: Р. Младеновић, Призренски говор у метохијско-косовско-сиринићком ареалу. *Годишњак за српски језик, Година XXVI, бр. 13*, Ниш: Филозофски факултет у Нишу, 383–402.
- Младеновић, 2013б: Р. Младеновић, Предлози временског значења пред + и пре + у призренско-јужноморавским говорима метохијско-косовско-сиринићког ареала. *Традиције и иновације у савременом српском језику*. (Зборник радова са VII међународног научног скупа Српски језик, књижевност, уметност, одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу, (26–27. X 2012). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет – Скупштина Града, 91–99.
- Младеновић, 2014: Р. Младеновић, Егзистенцијалне конструкције призренско-јужноморавских говора у Метохијској и Косовској котлини. *Јужнословенски филолог* LXX. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 151–171.
- Младеновић, 2014 а: Р. Младеновић, Перлативни предлози НИЗ+, УЗ+, КРОЗ+ у говорима југозападног дела Косова и Метохије у ширем балканском простору. *Вишезначност у језику*. (Зборник радова са VIII међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (25–26. X 2013). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 201–227.
- Младеновић, 2015: Р. Младеновић, Акценат и гласови подримског говора. *Српски језик XX*. Београд: Научно друштво за неговање и проучавање српског језика, Београд: Филолошки факултет, Никшић: Филозофски факултет, Источно Сарајево: Филозофски факултет, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, Бањалука: Филолошки факултет, Нови Сад: Филозофски факултет, Ниш: Филозофски факултет, 441–457.
- Младеновић, 2015а: Р. Младеновић, Од значења ка облику – из дијалекатске (морфо)синтаксе говора призренско-јужноморавског типа метохијско-косовско-сиринићког ареала. *Српски језик – од Вука до данас*. (Зборник радова са IX међународног научног скупа одржаног на Филолошко-уметничком факултету у Крагујевцу (24–25. X 2014). Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 31–39.
- Младеновић, 2016: Р. Младеновић, Северношарпланинско-јужнометохијски микроконтинуум. *Зборник Матице српске за филологију и лингвистику* LIX. Нови Сад: Матица српска, 131–148.
- Младеновић, 2016а: Р. Младеновић, Парадигматски акценат као међуетапа између граматичког и ритамског нефонолошког акцента. *Научни трудове, том 53, кн. 1, сб. В*, Пловдив: Пловдиски универзитет „Паисий Хилендарски”, 7–19.
- Младеновић, 2016б: Р. Младеновић, Лингвогеографски положај и дијалекатска индивидуалност сиринићког говора. *Јужнословенски филолог* LVIII/3–4.

- Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 67–91.
- Павловић, 1939: М. Павловић, *Говор Сретечке жупе*. Београд: *Српски дијалектолошки зборник VIII*. Београд: Српска краљевска академија, 1–353.
- Павловић, 1970: М. Павловић, *Говор Јањева*. Нови Сад: Матица српска.
- Пешикан, 1983: М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба (II део)*. *Ономатолошки прилози IV*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1–135.
- Пешикан, 1984: М. Пешикан, *Зетско-хумско-рашка имена на почетку турског доба (III део)*. *Ономатолошки прилози V*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1–182.
- Пешикан, 1986: М. Пешикан, *Стара имена из Доњег Подримља*. *Ономатолошки прилози VII*. Београд: Српска академија наука и уметности, 1–119.
- Радовановић, 1965: М. Радовановић, *Становништво Призренског Подгора*. Гласник Музеја Косова и Метохије, књ. X, Приштина: Музеј Косова и Метохије
- Реметић, 1996: С. Реметић, *Српски призренски говор I*. Београд: *Српски дијалектолошки зборник XLVII*. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 319–614.
- Реметић, 1997: С. Реметић, *Српски призренски говор у светлу језичке интерференције*. *О српским народним говорима*. Деспотовац: Народна библиотека „Ресавска школа”, 155–165.
- Реметић, 2000: С. Реметић, *Призренско-јужноморавски дијалекат у светлу македонског утицаја*. *XXVI научна дискусија на XXXII међународен семинар за македонски јазик, литература и култура*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј”, 87–103.
- Реметић, 2013: С. Реметић, *Српски дијалектолошки атлас у светлу језичке и дијалекатске интерференције (лингвистички и социолингвистички аспект)*. (Реферати за XV међународни конгрес слависта, Минск 2013). *Књижевност и језик LX*, бр. 2. Београд: Друштво за српски језик и књижевност, 205–230.
- Селишчев, 1931: А. М. Селищев, *Славјанско население в Албани*. Софија: Издание Македонског научног института
- Станишић, 1995: В. Станишић, *Српско-албански језички односи*. Београд: Српска академија наука и уметности; Балканолошки институт, посебна издања 59.
- Станишић, 2004: В. Станишић, *Српско-албански језички додори и два типа фонолошких система у балканским језицима*. *Balkanica XXXIV*. Belgrade: Academie serbe des sciences et des arts, Institut des etudes balkaniques, 105–117.
- Стевановић, 1950: М. Стевановић, *Ђаковачки говор*. *Српски дијалектолошки зборник XI*. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ, 3–151.

- Caragiu Marioțeanu, 1975: M. Caragiu Marioțeanu, *Compendiu de dialectologie română*. București: Editura științifică și enciclopedică.
- Vlahu, 1993: I. Ianachieschi – Vlahu. *Gramatică armânească – simplă și practică*. Crushuva.

Radivoje M. Mladenović

**CONSEQUENCES DES CONTACTS ENTRE LES LANGUES SUR LES
PLANS PHONOLOGIQUES ET PHONETIQUES DANS LES PARLERS
SERBES DU SUD-OUEST DU KOSOVO ET METOCHIE**

(Résumé)

L'aire linguistique étudiée appartient à une région de symbiose ethno-biologique séculaire, tout d'abord romano-slave, puis à la fin du Moyen Age slavo-turque et slavo-albanaise. Le mélange des langues et l'intensité des contacts entre des systèmes phonologiques différents a eu pour conséquence certaines répercussions sur le nombre de phonèmes et certaines modifications des caractéristiques articulatoires et acoustiques de certains phonèmes des parlers slaves.

Les changements sont les plus importants dans les parlers prizreno-moraviens méridionaux du sud de la Métochie en raison des contacts serbo-albanais, qui se sont intensifiés à partir du XVIIe siècle, quand a commencé l'exode de la population serbe et l'implantation d'une population albanophone.

L'influence des systèmes phonologiques non-slaves se reflète surtout dans la diminution du caractère mouillé de certaines consonnes:

a) La neutralisation de l'opposition consonne dure/mouillée des affriquées et leur réduction à un seul phonème (ć, č > ć/č/ć' ; đ, dž > đ/dž/dž'), avec le développement de l'opposition typiquement balkanique consonne sonore/sourde ;

b) la diminution du caractère mouillé des sonantes (lj, nj > l', n'), sans transformation en un autre phonème, à part quelques rares exemples du type *od nega*.

c) le remplacement du groupe /li, le/ par le groupe /l'i, l'e/ ;

d) le renforcement de la semi-voyelle devant le /r/ vocalique, avec l'apparition facultative d'un groupe de deux phonèmes /ɾr/ (ɾrđavo), qui s'explique par l'absence de /r/ vocalique dans les systèmes phonologiques non-slaves avoisinants.

Mots-clés : les parlers serbes, le sud-ouest du Kosovo et de la Métochie, les contacts entre les langues, le niveau phonétique et phonologique.